

Деркач В. В.**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА М. ДРАГОМАНОВИМ**

Актуальність статті. Літературна спадщина Тараса Григоровича Шевченка складається із 240 поезій, з них – 8 поем; драми „Назар Стодоля“. До нас дійшло 9 повістей із 20 написаних Шевченком, його щоденник, автобіографії, близько 250 листів [5, с. 62]. Крім значного вкладу в літературу, Шевченкові належить виняткова роль у формуванні української національної ідеології. Він надав українській мові статусу мови літературної. Творча спадщина великого українського поета завжди була об'єктом дослідження вітчизняних вчених. Ще у XIX столітті висвітлювали та критично оцінювали у своїх працях творчу діяльність Т. Шевченка М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, І. Франко. „У кожного з них прочитання Шевченка є водночас висловлюванням їхньої ідеологічної, інтелектуальної та суто наукової позиції або настанови. Для кожного з них Шевченко настільки важливий у їхньому житті, що він великою мірою моделює профіль їхніх інтелектуальних і громадських зацікавлень, а у випадку Костомарова, Куліша і Франка також і їхню художню творчість“ [1, с. 38]. М. Драгоманов розпочав фундаментальний, цілеспрямований аналіз нової української культури, у якому значне місце приділив Тарасу Шевченку та його спадщині. Конкретні зусилля щодо її поширення, видання та популяризації вченим і на сьогоднішній день залишаються актуальними.

Завдання статті: визначити роль та місце М. Драгоманова в українському і європейському літературному процесі; з'ясувати погляди

М. Драгоманова на постать Т. Шевченка та його творчість у контексті епохи; показати шляхи популяризації М. Драгомановим творчості

Т. Шевченка; висвітлити позиції Дмитра Донцова в полемічному протистоянні „Шевченко і Драгоманов“.

Михайло Петрович Драгоманов – визначний громадський діяч, учений, публіцист, фольклорист, літературний критик. Понад чверть століття він перебував у центрі суспільно-культурного руху в Східній Україні і в Галичині, своїми працями вносив багато цікавих ідей в українське суспільство. Захоплений ідеєю просвітництва, М. Драгоманов ще в роки навчання в Київському університеті стає одним із найактивніших діячів освітніх закладів. Він викладає в „Тимчасовій педагогічній школі для підготовки сільських учителів“, що була створена з метою запровадження в початкових та середніх сільських школах навчання рідною мовою, редагує популярні книжки для народу, які видаються членами Київської Громади – прогресивної спілки української молоді, заснованої на початку 60-х років XIX століття. У 1876 році М. Драгоманов, переслідуваний царизмом за участь у діяльності Київської Громади, емігрує за кордон: спочатку їде до Львова, потім живе у Відні й нарешті, оселяється в Женеві, яка була тоді центром політичних прогресивних сил Європи. Хоч найплідніше роки свого життя йому довелося бути у вигнанні, він постійно жив справами рідного народу, присвятив різним сферам його буття й діяльності сотні праць, друкуючи їх як у російській, українській пресі, так і в англійських, німецьких, французьких, західно- і південнослов'янських виданнях. М. Драгоманов багато зробив для ознайомлення зарубіжної громадськості з українською культурою, літературою, фольклором.

У Женеві він видав „Нові українські пісні про громадські справи“ (1881) та „Політичні пісні українського народу“ (два випуски, 1883–1885) з широкими історичними коментарями, а в періодичних виданнях надрукував багато цінних монографій з фольклорної тематики: „Відгук лицарської поезії в руських народних піснях“, „Гурецькі анекдоти в українській народній словесності“, „Байка Богдана Хмельницького“, „Українські пісні про волю селян“, „Псування українських народних пісень“, „Слов'янські переробки Едипової історії“, „Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини“ і т. ін.

Паралельно із дослідженням фольклору М. Драгоманов займався літературною критикою і залишив справді класичні зразки. Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговують такі праці М. Драгоманова: „Література російська, великоруська, українська і галицька“ (1873), „Передне слово до Громади“ (1878), „Нові українські пісні про громадські справи“ (1881), „Шевченко, українофіли й соціалізм“ (1881), наукові коментарі до „Політичних пісень українського народу“ (1883), „Листи на наддніпрянську Україну“ (1891) та ін.

Вагомим внеском в українську літературну критику другої половини XIX століття є праця М. Драгоманова „По вопросу о малорусской литературе“ (Відень, 1876), написана з приводу указу 1876 року про заборону української мови. Вона мала на меті ознайомити європейську громадськість із утисками, яких зазнавала українська література в Росії. Автор висловлював впевненість, що світова громадськість не залишиться осторонь тієї наруги, яку чинить царський уряд щодо української літератури, і прийде їй на поміч. Але проблема залишилася нерозв'язаною, ніякої реакції з боку правлячих кіл не відбулося, і українській літературі, як і раніше, відводилися задвірки, у кращому випадку – місце „для домашнього вжитку“.

Не можна переоцінити значення для історії публіцистики, етнографії, літературознавства видання М. Драгомановим у Женеві журналу „Громада“ (1878–1882) з найрізноманітнішим науковим і публіцистично-публіцистичним матеріалом, який надходив до видання з різних місцевостей України.

У своїй творчості М. Драгоманов не раз звертався до постаті Тараса Шевченка. Драгоманов з повагою ставився до Шевченка як до людини, творця, але їм не судилося зустрітися за життя. Сьомого травня 1861 року в Києві під час громадської панахиди М. Драгоманов виступив над труною поета з промовою, яка стала етапною в його становленні як політичного мислителя. М. Драгоманов визнавав, що його світогляд формували твори Тараса Шевченка. Це підтверджується його працями „Святкування роковин Шевченка в „Руському обществі“ (1873), „Поминки Шевченка у Відні й Львові“ (1875), „Війна з пам'яттю про Шевченка“ (1882), „Т. Шевченко в чужій хаті його імені“ (1893).

М. Драгоманов брав участь у закордонному виданні заборонених цензурою творів поета. Так, у 1882 році він видав у Женеві латинським шрифтом поему Тараса Шевченка „Марія“ під назвою „Марія Ісусова“ із своєю передмовою і примітками. У 1885 році цю ж поему надрукував у власному російському перекладі. У 1890 році завдяки турботам Михайла Драгоманова у Женеві вийшли „Поезії Т.Г. Шевченка, заборонені в Росії“. Він також докладав багато зусиль, щоб поширювати твори Т. Шевченка за кордоном у

перекладах європейськими мовами. Зокрема, у 1873 році в італійському журналі „RIVISTA EUROPEA“ („Європейський огляд“) М. Драгоманов опублікував статтю „Український літературний рух у Росії і в Галичині (1798 – 1872)“, у якій велику увагу приділив характеристиці творчості Т. Шевченка, назвав його „одним із великих поетів правдиво народних“, підкреслив, що творчість Т. Шевченка мала велике значення не лише для Східної України, а й для Галичини. У виданій у 1878 році брошури французькою мовою „Література українська, проскрибована урядом російським“ М. Драгоманов виклав біографію Шевченка і дав стисло характеристику його основних творів, чим популяризував творчість поета на Заході.

Погляди М. Драгоманова на спадщину Т. Шевченка були суперечливими. Найвиразніше це виявилось у праці М. Драгоманова „Шевченко, українофіли і соціалізм“. Названа праця з'явилася як своєрідна відповідь міркуванням українського етнографа Федора Вовка (1847–1918), який у 1873 році в Цюріху, під час відзначення 12-х роковин смерті Т. Шевченка, спробував пов'язати творчість Кобзаря з ідеями соціалізму, а в 1879 році ще раз повернувся до цих питань у статті „Т.Г. Шевченко і його думки про громадське життя“. У своїй роботі М. Драгоманов розглянув спочатку постать Т. Шевченка в оцінках його сучасників, показавши, зокрема, що П. Куліш не мав рації, коли доводив „шкідливість“ для українського народу „п'яної музи“ поета, і що М. Костомаров теж був неточним, коли писав, що Т. Шевченко говорив устами народу. М. Костомарову М. Драгоманов закидає також хибність його тверджень, ніби Т. Шевченко не мав „мечтаний о местной независимости“. Навпаки, М. Драгоманов доводить, що Т. Шевченко завжди сповідував ідеї незалежності, але помилки його в тому, що причину її він вбачав тільки в залежності „од москаля“ і мріяв про повернення до козацьких та гайдамацьких вольностей. Усе це, на думку М. Драгоманова, призвело до того, що Т. Шевченко так і не зміг дати нам „провідної ідеї“ майбутнього України, бо й сам її не мав.

Не сприймав М. Драгоманов Шевченкового „патріархального біблейства“, тобто звернення Т. Шевченка в його „противуцаристских стихах“ до біблійної образності. Форму ж усіх поем поета М. Драгоманов вважав „розтріпаную“, бо в них „перемішано“ Біблію з петербуржчиною, цинізм з манірністю, жарт із недбалістю і т. д.

Але разом з цим М. Драгоманов високо оцінює творчий доробок Т. Шевченка. У замітці про переклад „Катерини“ французькою мовою він не спростовує думки про всенародність поета, про те, що Т. Шевченко був тлумачем горя народних мас, а в замітці про поезію Т. Шевченка в народних устах навіть шкодує, що серед простого народу його твори не так поширені, як би хотілося.

Був на стороні Т. Шевченка М. Драгоманов, коли писав рецензію на видання „Кобзаря“, здійснене у 1893 році О. Огоновським. Назвав він цю рецензію промовисто: „Т. Шевченко в чужій хаті його імені“. Ця промовистість полягала у тому, що М. Драгоманов засудив метод видання О. Огоновського і не сприйняв жодної його характеристики творчого доробку поета. Багато зауважень зробив М. Драгоманов у цій рецензії щодо неточності біографічних даних, які наводить О. Огоновський, і щодо намагання видавця переінакшити релігійні погляди Т. Шевченка. Про останнє він говорив цілком суб'єктивно, із своїх греко-католицьких позицій, які православного Т. Шевченка не завжди стосувалися. Погляд О. Огоновського на постать Т. Шевченка занадто богомазний, що й зазначає не без іронії М. Драгоманов. У кінці ж рецензії він висловлює вдовolenня, що навіть таким недосконалим виданням „світло „Кобзаря“ все ж таки поставлено перед люди – на стіл, а не сховане під стіл“. І ще одна цікава думка М. Драгоманова: Тарас Шевченко значно більший поет, ніж подає його О. Огоновський. Це був прогрес М. Драгоманова у трактуванні Т. Шевченка.

У 1938 році у Львові була опублікована стаття Д. І. Донцова „Шевченко і Драгоманов“, у якій автор витрактував Т. Шевченка і М. Драгоманова як цілковитих антагоністів, котрі стояли на абсолютно різних ідейних платформах: „Це були два антиподи. Це були два джерела, з яких потекли дві течії нашої духовності“ – одна Шевченкова, животворча, терпка й гаряча, і друга Драгоманівська – млява, літепла, отруйна для всякої живої думки і живого почуття, і відважного чину.

Це були два представники двох різних каст: панської, героїчної володарської (козацько-лицарської) і – касті духовних плєбей, які в тяжку перерву нашої історії – уявили собі, що мають право зайняти місце першої ... [2, с.37].

Якщо звернути увагу на поставлену Д. Донцовим проблему з позицій літературознавства, то стає зрозумілим, що справа не тільки в особі М. Драгоманова, який не зрозумів Т. Шевченка і захопився ідеями федералізму й соціалізму. Будучи представником історичної школи, М. Драгоманов у своїй творчості користувався культурно-історичною, ідеологічною, порівняльно-історичною і міфологічною методологіями, які давали безмежний простір у погляді на літературу як віддзеркалення життєвих ідей. У М. Драгоманові переважав ідеолог і соціальний історик, а не учений філолог. З таким критерієм до нього й слід підходити, а те, що Д. Донцов спрямував на нього свій гнів та навішав ярликів, теж можна пояснити належністю і самого Д. Донцова до ідеологів та соціальних істориків, а не до філологів.

Але незважаючи на деякі розбіжності в поглядах М. Драгоманова на творчий доробок Тараса Григоровича Шевченка, слід віддати належне його літературно-критичній діяльності стосовно творів народного поета. Однією з найбільших заслуг М. Драгоманова слід вважати популяризацію спадщини поета як в Україні, так і за її межами.

Література

1. Грабович Григорій. Шевченко в рецепції Дмитра Донцова // Слово і час. – 2004. – № 3. – С.37–46.
2. Донцов Дмитро. Шевченко і Драгоманов // Слово і час. – 1992. – № 6. – С. 28–37.
3. Драгоманов Михайло. Українська література, проскрибована російським урядом // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 56–62.
4. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. – К.: Femina, 1995. – 688 с.
5. Жулинський Микола. Шевченкознавство: стан і перспективи // Слово і час. – 2004. – № 3. – С. 61–66.

6. Квіт Сергій. Наш Драгоманов // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 53–55.
7. Наєнко Михайло. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія“, 2001. – 360 с.
8. Прісовський Євген. Літературно-критична й публіцистична діяльність Михайла Драгоманова // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 9. – С. 77–82.
9. Скакун Ольга. М.П. Драгоманов как политический мыслитель. – Харьков: Основа, 1993. – 144 с.
10. Чижевський Дмитро. До світогляду Шевченка // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 3. – С. 35–38.

Деркач Т.В.

МЕТАФОРА В ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Актуальність статті. Дослідження метафори сягає античних часів. Відомо, що протягом ряду епох вона розглядалася як філософське, психологічне, літературознавче явище. Лінгвісти ж звернулися до проблеми метафори у зв'язку з актуалізацією семасіології, яка „вивчає слово не лише в синхронії, а й в діахронії“ [2, с. 60].

У сучасному мовознавстві метафора досліджується в історичному (О. Копорська, О. Тараненко) структурно-функціональному (Н.Аругунова, В. Гак, В. Телія, Д. Шмельов, О. Шрамм та інші) аспектах. Актуальним на сьогоднішній день є також з'ясування ролі метафори в нехудожньому тексті (Г. Дядюра, О. Кадомцева, А.Коваль, І. Кочан, Г. Краковецька, Т. Молодід, Н. Непийвода, Т. Харитонova та інші).

Метафора – вид тропа, що побудований за принципом подібності і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови. Всяка метафора є переносно вжитим словом, що служить засобом образної художньої характеристики. Саме тому метафора широко використовується майстрами слова в процесі образного відтворення дійсності, її художнього, поетичного освоєння [7, с. 40]. Класичну метафору вважають результатом втручання уявлення в зону поняття, індивідуально-авторського бачення предмета. Метафора належить до поетичних засобів мови, коли виявляється намагання мовця одночасно охопити предмет з різних боків, відтворити багатогранні зв'язки і відношення, в яких виступає цей предмет. Образна сила метафори полягає в тому, що вона актуалізує цілі комплекси основних і суміжних понять, які пов'язуються з двома порівнюваними явищами. Для більшості ліричних творів основою є поєднання прямих ознак об'єкта з переносними, у результаті чого різні асоціативні плани зливаються в одне ціле, творячи таким чином виразні і яскраві образи. Неперевершеним майстром метафоризації в українській літературі став Тарас Григорович Шевченко.

Завдання статті: проаналізувати стилістичну роль метафор стосовно художньо-виражальних функцій та метафоричну систему Тараса Шевченка; виділити метафоризовані конструкції, які використовує у своїх творах поет; звернути увагу на інші різновиди перенесень, що фігурують у ліриці Шевченка.

У художньому творі мовні одиниці виконують стилістичну роль. Лексична метафора як стилістичний засіб – явище поліфункціональне. Вона використовується у творі залежно від конкретних завдань, що їх ставить перед собою автор, залежно від мети, якої він прагне досягнути, вживаючи метафори. Основною функцією метафори є функція образотворча. Звичайно, вона виконує й загальностилістичні функції у художньому творі: експресивну, що полягає в цільовій спрямованості мовного знака на інтенсифікацію виразності висловлювання, збільшення його спливаючої сили, та замішувальну, тобто виступає засобом уникнення небажаного повтору тієї самої назви. Крім цих призначень, у літературному творі метафора виконує і ряд інших ролей, які можна розглядати як похідні. Вона тією або іншою мірою передає авторську оцінку подій, персонажів (оцінна функція), служить своєрідним посиланням, натяком на факти самого твору чи інших творів, суспільні та історичні події (алюзійна функція), є засобом характеристики героїв, їх зовнішності, психології, мовлення (характерологічна функція).

Але первинна функція метафори в художньому тексті – тропеїчна, образотворча, спрямована на формування художньої якості. Словесні мікробразу, створювані метафорою, – матеріал для образів художніх, тому різновиди цієї функції називають художніми. Оскільки ж лексична метафора в художньому тексті є не тільки образним засобом, а й засобом посилення виразності, доцільно говорити також про її художньо-виражальні функції.

Названі функції метафор у творчій лабораторії письменників використовуються системно. Метафорична система Тараса Григоровича Шевченка своєрідна. У ранній творчості поет використовує метафори здебільшого фольклорного походження. Ґрунтом для них є світ поетичних уявлень народної символіки. Завдяки їй створюється специфічна символічна перспектива образу, в основі якої часто лежать прадавні уявлення про світ, людину, природу, що поєднуються з новішими, ближчими до нас поетичними асоціаціями. Т. Шевченко використовує у своїх творах характерні для фольклору символічні метафоричні образи (*домовина – хата, смерть – далека дорога та ін.*), рослинну метафоричну символіку:

Посадили над козаком

Явір та ялину,

А в головах у дівчини

Червону калину

[„Причинна“. – Т. Шевченко. Кобзар. – К.: Радянська школа, 1986. – С.10. Далі у статті вказуються сторінки даного видання].

У поемі „Сретик“ Т. Шевченко за допомогою метафоричної тваринної символіки створює образи ченців („ворони“, „гадюки“, „собаки“), показує силу й велич Яна Гуса („орел“). У вірші „Я не нездужаю, нівроку“ поет використовує метафоричний образ *сокири* як символ селянської революції:

А щоб збудить

Хиренну волю, треба миром,

Громадою обух сталить ;